

Євген ПОЛЯНСЬКИЙ,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «НЕПЕРЕДБАЧЕНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ЖИТТЯ» (FELONY MURDER RULE) ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ ІНШОГО ЗЛОЧИНУ: ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ США

Ключові слова: кримінальне право США; кримінально-правова доктрина; об'єктивне ставлення у вину; вбивство під час вчинення злочину; відповідальність за позбавлення життя.

Для американського права характерне так зване *felony murder rule* (у дослівному перекладі – правило тяжкого вбивства під час вчинення злочину; *фелонія* (*felony*) – тяжкий злочин), коли будь-яка смерть еventуально спричинена під час реалізації злочинного наміру, кваліфікується як убивство першого ступеня (особливо тяжке вбивство), навіть за відсутності вини стосовно позбавлення життя іншої особи. Раціональність застосування покарання за випадкове позбавлення життя в результаті вчинення заздалегідь спланованих злочинних дій очевидна, оскільки заподіяна смерть залишається обумовленою причинним зв'язком зі злочинною поведінкою, а тому з об'єктивних позицій є її результатом.

Правило тяжкого вбивства під час вчинення злочину має чітке теоретичне обґрунтування, більше того, його було створено теоретиками. Сукупність підходів та авторських позицій дає можливість говорити про наявність доктрини відповідальності за вбивство під час вчинення іншого злочину.

Метою цього дослідження є встановлення історичної обумовленості та особливостей генезису зазначеної доктрини. При цьому об'єктом дослідження виступає сама доктрина як сукупність наукових позицій і підходів, а предметом – її генезис та особливості застосування в конкретних випадках.

Більшість вітчизняних дослідників американського права пов'язують генезис правила про вбивство під час злочину саме зі спадщиною ан-

лійського прецедентного права, тобто виходять із того, що відповідну доктрину було перейнято, як і систему самого права. Проте зазначений підхід досить сумнівний. По-перше, американське право ніколи не було «клоном» англійської правової системи. Цей факт пояснюється віддаленим розташуванням колоній, у результаті чого про нові рішення в судових справах просто не знали на колоніальних територіях. Тож їх правова система розвивалася самостійно, втративши реальний вплив держави-домініона. По-друге, на момент проголошення незалежності США в 1776 році доктрина вбивства під час вчинення злочину ще не закріпилася в англійському праві, тому практично не вплинула на право США.

Звертаючись до історії американської доктрини вбивства під час вчинення злочину, необхідно вказати на джерело її виникнення та розвитку (генезис). Деякі автори, зокрема Г. Байндер, вважають, що такої доктрини в межах загального права ніколи не існувало [1, 63], а відповідні норми мали законодавче закріплення, але не регламентувалися судовими прецедентами. На підтвердження цієї позиції можна навести чимало прикладів. Так, у збірнику законів колонії Джеймстаун було проголошено: «Того, хто понад задуманий умисел позбавить особу життя, буде покарано смертю» [2, 14]. Кодекс колонії Провіденс (1647 року) містив більш ніж конкретне визначення вбивства: «Дія, якою особа відповідно до злого умислу, що виник заздалегідь, та з власної волі злочинно вбила іншу особу, або вбила шерифа чи когось із своїх спільників під час вчи-

нення злочину. Також, якщо шахрай уб'є чесну людину, то буде покараний за вбивство. Інші, ті, хто допомагали вчиненню злочину, будуть вважатися виконавцями, навіть якщо вони не нанесли смертельного удару» [3, 19]. Заслужують на увагу і положення зводу законів штату Іллінойс [4], згідно з яким убивством визнавалося незаконне позбавлення життя з афектованим «злим» умислом, або ж умислом, що характеризувався обставинами вчинення злочину та демонстрував особливо антисоціальну природу поведінки злочинця (англійською *abandoned and malignant heart* – пропаша та зла натура).

В американській юридичній літературі є чимало праць, предметом дослідження яких – інтерпретація правила вбивства під час вчинення злочину. Так, у 1774 році вийшов трактат У. Стейрка «Правосуддя Вірджинії», автор якого погоджувався з основними положеннями робіт Коука, Хокінса, Фостера та інших англійських коментаторів, які обґрунтовували «поширену» доктрину вбивства під час вчинення злочину. При цьому він наводив приклад Коука, коли вбивство чужих домашніх птахів було *достатнім* злочинним діянням, щоб необережне вбивство за таких обставин розцінювалось як тяжке [5, 196]. Таким чином, трактати англійських коментаторів все-таки мали вплив на майбутню американську юридичну думку: вони створили необхідні передумови, теоретичне підґрунтя для її виникнення. Але саме у цих трактатах було закладено помилку, яка в майбутньому спричинила проблеми в застосуванні правила вбивства під час вчинення злочину. Підставою для притягнення до відповідальності за вбивство вважався факт протиправної поведінки, загалом – будь-яке діяння, заборонене під страхом кримінального покарання. Отже, будь-яке порушення закону, яке співпало з казусом спричинення смерті або необережним убивством, фактично каралося смертю.

Генезис доктрини був пов'язаний з її поступовим переосмисленням та звуженням, принаймні в науці. Так, один із засновників США – Томас Джефферсон заперечував постулати, наведені Фостером і Блекстоном та наголошував на обмеженні відповідальності лише окремими випадками. Його проект кримінального кодексу Вірджинії (1779 року) містив норму такого змісту: *«У випадку, коли особа жадає вчинити дрібний злочин або інше правопорушення та це діяння потягло за собою спричинення смерті іншій особі, то воно (діяння) може вважатися вбивством*

лише тоді, коли злочинець мав умисел на його вчинення» [6, 11]. Аналогічним було і положення, що передбачало відповідальність за необережне вбивство, спричинене під час вчинення злочину. Однак текст Т. Джефферсона містив ще одну конструкцію, надзвичайно цікаву з огляду на дослідження об'єктивного стандарту відповідальності. Цією конструкцією є так зване перенесення умислу з протиправного діяння на спричинення смерті (але Джефферсон, навпаки, виступав категорично проти такої конструкції). Практично «перенесення умислу» означало його поширення на ті дії, які спочатку ним не охоплювалися.

В певному сенсі позбавлення життя за правилом убивства під час вчинення злочину можна було б вважати аналогією злочину з двома формами вини (деякі американські автори вважають саме так, але концепція «перенесення умислу» не залишала місця для іншої форми вини, крім умислу). Взагалі одним із основних ідеологів цієї концепції вважається англійський дослідник Хокінс. Що стосується американського права, то його послідовником виявився Дж. Бішоп. На його думку, достатнім було існування певного «злочинного умислу» в сенсі бажання спричинити шкоду суспільним відносинам. Тобто, на думку автора, не було різниці в запланованих та фактичних наслідках, оскільки вони охоплювалися «загальним умислом». Єдиним винятком вважався «специфічний умисел», тобто безпосередньо спрямований на спричинення лише конкретних наслідків [7, 220–229].

Суттєвим кроком у розвитку доктрини вбивства під час вчинення злочину став надалі традиційний для США поділ убивств на ступені за тяжкістю. Такий підхід використано у статутному праві штату Пенсільванія, починаючи з 1794 року. Вбивство першого ступеня каралося виключно смертною карою і вважалося таким лише за умови «свідомого позбавлення життя» іншої особи. Пізніше до вбивства першого ступеня було прирівняно і позбавлення життя під час вчинення іншого злочину. Хоча в тексті закону не містилося окремого формулювання правила вбивства під час вчинення злочину, але були ознаки, які його чітко визначали. Найголовніше, уперше законодавчо було окреслено коло злочинів, так званих предикатних фелоній – конкретних видів особливо тяжких злочинів, вчинення яких створювало підстави для притягнення до відповідальності за правилом убивства під час вчинення злочину. Зокрема, йшлося про таке: *«Будь-яке убивство,*

пов'язане з використанням отрути, або вчинене із засідки, або іншим чином свідомими, вольовими та заздалегідь спланованими діями, або пов'язане зі скоєнням або спробою скоєння підпалу, зґвалтування, розбою, або крадіжки з проникненням у житло – вважатиметься вбивством першого ступеня. Інші види вбивства вважатимуться такими у другому ступені» [8].

Насамперед слід підкреслити, що це формулювання чітко вказує на необхідність наявності суб'єктивної сторони складу злочину, або *mens rea*. Але при більш детальному аналізі стає цілком зрозуміло, що вимога наявності *mens rea* жодним чином не стосується випадків спричинення смерті під час вчинення будь-якого з перелічених у визначенні злочинів (фелоній). В результаті законодавство Пенсільванії асоціювало правило вбивства під час вчинення злочину з проявами так званої суворої відповідальності, для настання якої достатньо лише юридичного факту. Крім того, якщо можливість засудження за вбивство першого ступеня була обмежена умовою вчинення однієї з предикатних фелоній, то право суду визнати особу винною у вчиненні злочину другого ступеня за правилом вбивства під час вчинення злочину не було жодним чином обмежене.

Як бачимо, згідно з кримінальним законодавством більшості американських штатів, факт настання смерті вважався достатньою підставою для застосування правила про вбивство під час вчинення іншого злочину. В цілому можна виокремити три напрями генезису цього правила в законодавчих системах США. Так, найбільш примітивним підходом до формування концепції *felony murder rule* було поширення кола предикатних злочинів на всі можливі прояви злочинної поведінки. Водночас повністю ігнорувалася *mens rea* стосовно передбачення (або навпаки) можливого настання смерті. Про причинний зв'язок говорити немає потреби, оскільки така категорія взагалі не бралася до уваги ані законодавцями, ані суддями.

Наступним підходом слід вважати концепцію, що ґрунтувалася на засадах урахування «злого умислу» на спричинення смерті, тобто можливості особи передбачати перспективу її настання та бажання таких результатів. Але не слід серйозно ставитися до цих характеристик «суб'єктивної сторони» злочинної поведінки, адже ці фактори оцінювалися з об'єктивних позицій, знову-таки виходячи з потенційної небезпеки діяння для інших осіб.

Третім підходом слід вважати «пенсільванську» концепцію, відповідно до якої основна підстава для застосування правила про вбивство під час вчинення злочину полягала у скоєнні певної предикатної фелонії. Але при цьому важливим було й певне психічне ставлення особи до можливих наслідків своїх дій.

Саме «пенсільванська» концепція надалі стала типовою моделлю подальшого розвитку доктрини вбивства під час вчинення злочину в американському кримінальному праві. Коло так званих *предикатних фелоній* було визначене загальним правом та з огляду на це стало традиційним. До їх числа входили ті злочини, які, на думку правозастосовників, загрожували найвищою потенційною небезпекою для оточуючих, зокрема: підпал, розбій, крадіжка з проникненням у житло, зґвалтування. Цікаво те, що вбивство не належало до переліку предикатних фелоній. Яскравим прикладом такої диспропорції можна вважати справу *United Statesv. Ross* [9]. По суті справи Росс був організатором захоплення судна у відкритому морі. Під час нападу один зі спільників убив пасажера, який намагався протистояти злочинним діям. Усьому злочинному угрупованню Росса було пред'явлено обвинувачення в умисному вбивстві. Але Росс заперечував проти обвинувачення у вбивстві під час вчинення злочину, оскільки захоплення судна у відкритому морі не належало до злочинів категорії «фелонія» взагалі, тому підстав для засудження за тяжке вбивство не було. В результаті присяжні виправдали Росса у частині звинувачення в умисному вбивстві.

У чималій кількості штатів правило вбивства під час вчинення злочину не отримало законодавчого закріплення, проте його джерелом слугували наукові роботи американських учених-юристів. Зокрема, Свіфт додержувався загального спрямування Хокінса та Хейла у визнанні потенційно небезпечного злочинного діяння як головного доказу «лихого» умислу. Свіфт писав, що в разі коли спричинення смерті третій особі «демонструє аморальність свідомості, злу та нечутливу натуру, не залишається сумніву, що злочинець відповідальний за всі лиха і небезпеки, які він несе суспільству» [10, 300].

В іншому трактаті за авторством Г. Тоулміна та Дж. Блера пропонувалося дещо інакше вирішувати питання відповідальності за факультативне вбивство. Автори визначали вбивство як «позбавлення життя будь-якої розумної істоти, яка перебуває під захистом Спільноти, без законно-

го на те права, не випадково, не під час самооборони, не в результаті спонтанної сварки, але з лихим умислом, явним чи прихованим, або під час вчинення чи спроби вчинення підпалу, згвалтування, розбою, крадіжки із житла, чи іншого незаконного акта» [11, 3–4]. Зміст трактату привертає увагу передусім тому, що автори майже вперше в цій сфері почали говорити про необхідність прямого причинного зв'язку між діями злочинця та наслідками. Крім того, вони виокремлювали п'ять випадків, коли, на їхню думку, смерть спричинялася факультативно, але в результаті вчинення іншого злочину, а саме: 1) нанесення побоїв під час нападу або крадіжки; 2) випадкове отруєння третьої особи замість або разом з особою, на життя якої здійснювався замах; 3) вбивство вагітної жінки під час здійснення незаконного аборту; 4) ненавмисне вбивство особи, яка намагається перешкодити вчиненню насильницького злочину; 5) вбивство, вчинене одним із змовників, якщо між ними існувала спільна домовленість про усунення перешкод їхній злочинній діяльності в будь-який можливий спосіб [11, 4, 20, 48].

Подібний підхід (у цілому типовий для другої половини ХІХ століття) помітний в працях Ф. Уортона та Дж. Бішопа. Перші їхні праці з питань умисного вбивства не вирізнялися з-поміж інших новаціями чи революційністю. На думку Бішопа, будь-яка фелонія (навіть не спрямована проти життя та здоров'я особи) мала виступати в ролі предикатора у випадку спричинення смерті під час вчинення злочину [12, 405–406].

А. Уортон, навпаки, кардинально змінив своє традиційне бачення доктрини вбивства під час вчинення злочину під впливом нових тенденцій в англійській кримінально-правовій науці. Друге видання його трактату спонукало читачів до іншого бачення даної концепції. З його власних слів, за двадцять років від часу написання його перших праць про відповідальність за вбивство в кримінальному праві настала пора змін. А. Уортон вважав, що винності особи більше не існувало як правової презумпції, навпаки, – її мали доводити як певне злочинне психічне ставлення особи до своїх дій [13, 22]. Крім того, Уортон вважав за необхідне обов'язкове встановлення причинного зв'язку між діянням та результатом (смертю). При цьому він визначав такий зв'язок як «існуючий унаслідок звичайних та добре відомих законів фізики» [13, 31].

На риторичне запитання про можливість існування правила про вбивство під час вчинення

злочину Уортон надавав різко негативну відповідь (не слід забувати, що в першому виданні трактату він завзято підтримував цю доктрину, навіть в її найбільш радикальних проявах). Так, аргументи Уортона проти концепції, що розглядається, цілком засновувалися на суб'єктивному розумінні вини: «Особа, яка не має умислу вчинити вбивство, не може бути визнаною у вчиненні цього злочину, оскільки вбивство завжди потребує злого умислу на позбавлення життя або ж нанесення тяжкої шкоди здоров'ю. Як ми можемо виправдати таке засудження, якщо воно навіть не відповідає принципу презумпції невинуватості» [13, 44–45]. Також Уортон заперечував і презумпцію вчинення «предикатної фелонії», передбачену, як було зазначено вище, в статутному праві більшості штатів. Він обґрунтовував, що, наприклад, підпал не завжди пов'язаний з умислом на вбивство – злочинець може мати на меті лише знищення чужого майна. Хоча була можлива і протилежна ситуація, коли підпал скоріше був способом вчинення вбивства або ж злочинець залишався байдужим до результатів таких дій.

Олівер У. Холмс також досить критично ставився до широкого трактування правила вбивства під час вчинення злочину. Критикуючи приклад Коука про необережне вбивство людини під час відстрілу чужих домашніх птахів, він зауважив: «Сдина винуватість особи, яка стріляє в курчат, полягає в тому, що вони належать іншій особі. І це цілком відповідає дійсності, оскільки смерть спричинюється вже після факту крадіжки, а вбивство особи, про присутність якої було невідомо, не можна назвати інакше, ніж випадок. Якщо метою цього правила (правила про вбивство під час вчинення злочину) є утримувати від імовірного вбивства з вогнепальної зброї, тоді будь-яке спричинення смерті із застосуванням вогнепальної зброї слід було б вважати злочинним. Якщо ж метою є утримання від вчинення крадіжок, то краще було б страчувати через повішення одного з тисячі крадігів» [14, 48]. Критикував Холмс також і підхід до визначення «предикатних фелоній», обґрунтовуючи це думкою, що такі злочини у кожному конкретному випадку мали містити особливу потенційну небезпеку для оточуючих – тобто злочинець мав би цілком усвідомлювати можливість настання наслідків і як результат – допускав би думку про їх настання або ж ставився б до такої перспективи байдуже.

Таким чином, думки американських науковців XIX століття розділялися на два основні напрями: більшість підтримували концепцію «традиційного» правила вбивства під час вчинення злочину, яке ґрунтувалося лише на факті спричинення смерті. Інша ж група дослідників обґрунтовувала необхідність обмеження застосування правила про тяжке вбивство завдяки об'єктивним та суб'єктивним ознакам, таким як потенційна небезпечність злочину для оточуючих, а також спрямованість умислу особи, яка вчиняла злочин.

Щодо практичного застосування правила вбивства під час вчинення злочину в американській юридичній практиці, то статистичні дані містять вельми цікаві цифри. Так, Г. Байндер стверджує, що кількість випадків реального застосування правила в XIX столітті була вкрай незначною, але проявлялася загальна тенденція до поступового збільшення кількості засуджень. При цьому в 1800–1810 роках було зафіксовано лише 15 таких випадків, у 1890–1900 – вже 45. На початку століття суди використовували правила про тяжке вбивство, суто загальне право та праці науковців як джерела. Наприкінці ж століття, навпаки, більшість вироків ґрунтувалася на відповідних положеннях статутного законодавства [1, 63].

У XX столітті доктрина вбивства під час вчинення злочину почала втрачати актуальність. В англійському праві її застосування поступово обмежувалося. Вироком для правила вбивства під час вчинення злочину стала промова судді Дж. Стівена перед журі присяжних: *«Я не вважаю, що слід говорити про те, що будь-яке намагання вчинити фелонію, яке призвело до смерті, слід називати тяжким убивством. Більш розважливо було б сказати, що будь-який акт, небезпечний для життя, такий, що зазвичай призводить до загибелі, вчинений злочинцем для забезпечення*

чи полегшення своїх злочинних дій, має бути прирівняним до вбивства» [15].

У цілому ж досліджувана доктрина в англійському праві відійшла в історію 1957 року, коли парламент прийняв закон «Про відповідальність за вбивство», яким було усунуто можливість відповідальності за відсутності *mens rea* [16]. У праві США, навпаки, радикальних змін у цій сфері не відбувалося. Переважна кількість штатів зберігають в своїх законодавчих системах норми, згідно з якими спричинення смерті під час вчинення іншого злочину кваліфікується як тяжке вбивство. І хоча творці Модельного кримінального кодексу США 1962 року відмовилися від правила вбивства під час вчинення злочину, суттєвого впливу на зміни в законодавстві їхня позиція не мала [17].

Підсумовуючи, можна вважати, що доктрина вбивства під час вчинення іншого злочину історично стала невід'ємною частиною американського кримінального права. Разом із тим необхідно зазначити про дискусійність та плюралізм підходів, на яких вона ґрунтується. Законодавча реалізація доктрини відбувалася непослідовно, що підтверджується неоднозначністю визначення підстав притягнення до відповідальності за позбавлення життя під час вчинення злочинних дій. На жаль, за останніх п'ятдесят років, які минули від часу видання Модельного кримінального кодексу США 1962 року, ситуація в досліджуваній сфері не змінилася, тобто підстави та межі застосування правила про вбивство під час вчинення злочину так і залишилися недостатньо визначеними. Але слід визнати, що сама ідея відповідальності за позбавлення життя під час вчинення іншого злочину (за наявності причинного зв'язку з діями особи) заслуговує на увагу з позицій справедливості та запобігання злочинній поведінці, і за умови необхідного наукового доопрацювання може застосовуватись у праві громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Guyora B. The origins of American felony murder rules. 67 Stan. L. Rev. / B. Guyora. – 2004–2005. – P. 63.
2. For the colony in Virginea Britannia: laws Divine, morall and marital, etc. (David H. Flaherty edition, 1969) (орфографія оригіналу збережена). – P.14.
3. The Earliest acts and laws of the colony of Rhode Island and Providence plantations. (John D. Cushing ed., 1977) – P. 19.
4. Illinois rev. Code, Crim. Code, §§ 22, 24 (1827).
5. Strake W. The Virginia Justice. (rep. 1997) / W. Strake. – P.196.
6. Thomas J. A bill for proportioning crimes and punishments (1779) / Jefferson Thomas. – P. 11.
7. Bishop J. Commentaries on the Criminal law (1858) / Joel Bishop. – P. 220–229.
8. Act of Apr. 22, 1794, ch. 1766, § 2, 1794 Pa. Laws.

9. 27 F. Cas. 899 (C.C.D.R.I. 1813) (No. 16, 196).
10. Swift Z. A system of the Laws of the State of Connecticut 43–45 (1795) / Z. Swift. – P. 300.
11. Toulmin H. A review of the Criminal law of the Commonwealth of Kentucky (rep. 1983) / H. Toulmin, J. Blair. – P. 3–4.
12. Bishop J. Commentaries on the Criminal law (1858) / J. Bishop. – P. 405–406.
13. Wharton F. A treatise on the Law of homicide in the United States (2nd edition, 1875) / F. Wharton. – P. 22.
14. Holmes O. W. The common law (Mark De Wolfe Howe ed., Harvard Univ. Press 1963) (1881) / O. W. Holmes. – P. 48.
15. R v. Seme (1887). 16 Cox's Crim. Law Case 311 (Cent. Crim. Ct.) 313 (Eng).
16. Homicide act, 1957. C. 11, § 1. (England & Wales).
17. Model Penal Code § 210.2 (1) (Proposed official draft, 1962).

Євген ПОЛЯНСЬКИЙ

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «НЕПЕРЕДБАЧЕНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ЖИТТЯ»
(FELONY MURDER RULE) ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ ІНШОГО ЗЛОЧИНУ:
ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ США**

Резюме

Досліджується генезис концепції відповідальності за вбивство під час вчинення злочину: аналізуються судові прецеденти, доктринальні джерела, законодавство. Надано оцінку позитивним та негативним результатам практичного застосування цієї концепції.

Евгений ПОЛЯНСКИЙ

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА «НЕПРЕДВИДЕННОЕ ЛИШЕНИЕ ЖИЗНИ»
(FELONY MURDER RULE) ВО ВРЕМЯ СОВЕРШЕНИЯ ДРУГОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ:
ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ США**

Резюме

Исследуется генезис концепции ответственности за лишение жизни во время совершения преступления: анализируются судебные прецеденты, доктринальные источники, законодательство. Дана оценка положительным и отрицательным результатам практического применения данной концепции.

Eugene POLYANSKY

**LIABILITY FOR INVOLUNTARY DEPRIVATION OF LIFE
(FELONY MURDER RULE) DURING CRIME COMMISSION:
GENESIS OF THE CONCEPT IN US CRIMINAL LAW**

Summary

The concept of felony murder rule is examined. The author analyzes judicial cases, doctrinal sources and legislation and estimates positive and negative results of the concept application.